

barátkoznia, hogy azon prédikálni tudjon és minden igényt kielégítve, holtfáradtan hazavágtasson, hogy az övéinek mindene legyen. Akkor kezdődik a keresztény tanítás: hittan, történelem, falusi higiénia, földrajz, szabadtéri játékok. Mindez a legtarkább vidámság keretében, késő estig. A szó szoros értelmében cserkész módon és cserkész szívetel. A templomudvarban ég a világ legmagányosabb és legszebb fényű tábortüze a magyarul beszélő világnak.”

Ahhoz viszont semmi kétség se férhet, hogy a hivatalosan „megcáfolt”, a „helyreigazított” írás valamelyik résztvevő, s szinte meg merném kockáztatni, a Puskás Lajos tanár úr, a cserkészparancsnok esze-szíve és kezemunkája. Ha nem lenne az övé, ténylegi és szelleme, amelyet éppen ő gerjesztett, az övéi voltak s ránktestálva a mieink maradnak.

Sylvester Lajos

Az erdélyi magyar tudomány jelenéről és jövőjéről, a Bolyai Tudományegyetemről

Dr. Jakó Zsigmond történészprofesszorral beszélget
Sebestyén Kálmán

Jakó Zsigmond történész, a romániai középkorkutatás jeles képviselője, az erdélyi magyar történetírás meghatározó személyisége. Munkássága rendkívül gazdag és szerteágazó. A több mint kétszáz tudományos közlemény, önálló kötetek, tanulmányok, forráskiadványok stb. – negyven esztendő kitarító és céltudatos munkájának eredményei. Kolozsvári otthonában, a Fellegvár alatt, az Erzsébet út elején lévő lakásában beszélgetünk a tudós történésszel.

• *Professzor úr, miért választotta a történelmi pályát?*

A historikus pályára engem a szülőföldem múltjának megismerése vonzott. Tulajdonképpen nem vagyok erdélyi, partiumi vagyok, de ahogy mondani szoktam, mi adtuk az országnak a fejedelmeket, legalábbis addig, amíg Erdély csillaga fenn ragyogott. Ez a múlt tehát nagyon vonzott engem. Gyermekkoromtól fogva nem értettem, hogy én, aki a magyar–román határtól kb. fél kilométerre, egy tanyán születtem (Biharfélegyháza, 1916), s a környezetemben mindenki magyar, a falu is színmagyar – amíg román telepeseket nem hoztak oda –, mégis Romániában élek. Elsősorban önmagam számára akartam tisztázni azt, hogy miként alakult az itteni népesség sorsa, s ebbe beletartozott az én személyes életem és a családomé is. Tulajdonképpen a doktori disszertációm is ezt a célt követte (Bihar megye a török pusztítás előtt. Budapest, 1940).

• *Professzor úr, kik voltak nevesebb tanárai, akiktől a mesterséget tanulta?*

Hát én bizony nagyon szerencsés voltam, mert a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemnek abban a korszakában lehettem hallgató – már amennyire én ismerem az egyetem történetét –, mely alapításától fogva a legjobb időszaka volt, a harmincas években. 1934-ben kerültem az egyetemre, amikor ott Hajnal István, Mályusz Elemér, Domanovszky Sándor, Szentpéteri Imre, Szekfű Gyula, szóval a magyar történetírásnak a nagy emberei tanítottak, akiktől a mesterséget tanultam. Na, és Kelemen Lajostól, aki az Erdélyi Múzeum Levéltárának vezetője volt, s akinek szintén köszönhetek annyit, mint az előbb felsoroltaknak, a mérleg másik serpenyőjében.

• *Miként vezetett a fiatal történész útja Kolozsvárra?*

Miután a történelmi stúdiumot elvégeztem, tudatosult bennem az a gondolat, hogy azt a tudást, amivel engem pesti professzoraim feltarisznyáztak, nekem itthon Erdélyben kellene hasznosítanom, és hogy az életprogram, amit magamra formáltam, nem valósítható meg Budapesten. 1941 tavaszán – Kelemen Lajos és Szabó T. Attila hívására – örömmel jöttem Kolozsvárra az Erdélyi Múzeum Levéltárába, azt remélve, hogy levéltárosként és történetkutatóként

fogom az életem leélni és azt folytatom, amit induláskor célul tűztem ki. De aztán a történelem mindenbe alaposan beleszólt.

• *A második világháború után újjáalakult kolozsvári magyar egyetemnek Jakó Zsigmond a kezdetektől tanára volt. Hogyan lett a történetkutatóból oktató-nevelő?*

Hát kérem, az én oktatói pályám a kolozsvári magyar egyetem múltjának kétharmadával azonos. Sajnos, ma már kevesen élünk azok közül, akik nem az újságokból, könyvekből ismerjük a Bolyai Egyetemet, hanem végig éltük annak csaknem másfél évtizedét. A kutatóból úgy lett tanár-oktató, hogy a háború utáni kolozsvári egyetemen György Lajosék elővettek, hogy az új helyzetben nem lehet elefántcsonttoronyban, csak kutatóként élni, hanem az eltávozott professzorok helyébe tessék beugrani és tessék tanítani. Úgyhogy én amolyan botcsinálta tanár lettem és eleinte bizony nehezen viseltem el ezt a dicsőséget, de idővel a diákjaim tanárrá formáltak.

• *A Bolyai egyetem tanárainak életében a kezdeti reményteljes évek után nehéz esztendőök következtek. 1952-ben Jakó Zsigmondot is eltávolították az egyetemről. Hogyan zajlott ez az esemény?*

A Bolyain az első négy-öt esztendőben valóban azt hitte az ember, hogy teljesen szabad a pálya, szóval optimistán néztem a világba mindaddig, amíg a tapasztalat nem győzött meg az ellenkezőjéről. 1952-ben engem is az a „megtiszteltetés” ért, hogy származásom miatt kitétek az egyetemről. De az én esetemben sem neveztek nevén a gyermeket, hanem azzal vádoltak, hogy a polgári társadalom múltját dicsőítettem azzal, hogy várostörténeti kutatásokra buzdítottam a hallgatóimat. Ma már ugye ezen nevet az ember, de akkor bizony életre-halálra ment a dolog. A szokásos megbélyegzésre egy nagygyűlés keretében került sor, amit az egyetemi könyvtár dísztermében tartottak. A korra jellemző, hogy miután a bűnlajstromom elhangzott, az emberek már a szünetben mint a pestisestől elhúzódtak tőlem. A „kivégzés” a tanszéken folytatódott, de ezen a megbeszélésen Nagy István rektor tiltása miatt nem jelenhettem meg, sőt dékáni ígéret ellenére még az írásban megfogalmazott mentségemet sem olvashatták fel.

A sok gyarlóság mellett azonban emberséget is tapasztaltam: Constantin Daicovicu, a Történeti Intézet akkori igazgatója közölte Csehi Gyulával, az egyetem tanulmányi igazgatójával, hogy „ha nektek nem jó Jakó, hát nekem akkor megfelel”, tehát az intézetben maradhattam, mint tudományos kutató. Két év múlva aztán rehabilitáltak és visszavettek az egyetemre.

• *1956 nyarán-őszén – a XX. szovjet pártkongresszus után – a romániai politikai és kulturális életben kedvező irányú enyhülés volt tapasztalható. Ezekben a reményteljes hónapokban Jakó Zsigmond az erdélyi magyar történészek számára távlati programot állított össze. A sajtóban is közölt munkaprogramban a következőket írta: „Az erdélyi magyar historikusok központi feladata a többkötetes Románia története munkálataiba való bekapcsolódás, hiszen várjuk vár Erdély magyar múltjának, a vajdaságnak és a fejedelemség korának, a román–magyar együttélés múltjának megírása. Különösen a sajátos erdélyi művelődéstörténet kutatása lenne igen fontos, hiszen a latin és bizánci kultúra találkozása, a magyar, román, szász művelődés kölcsönhatásai által létrehozott sok szín és változat Közép-Kelet-Európa művelődéstörténetének egyik legizgalmasabb és legtanulságosabb fejezetévé teszi az erdélyit. A feladatok súlya szükségessé teszi az erdélyi magyar történész utánpótlás biztosítását, a tudományos kutatók számának növekedését, szakmai téren pedig elengedhetetlen lenne a budapesti és a bécsi levéltárak forrásanyagának kutatása, a magyarországi történettudomány eredményeinek rendszeres figyelemmel kísérése.” (Utunk, 1956. VII. 6.)*

Professzor úr, mi valósult (valósulhatott) meg ezekből a tervek közül?

Hát kérem, ezeknek a terveknek jelentős részét a történelem elseperte, de hangsúlyozni kívánom, hogy aktualitásuk ma is megmaradt. Úgy látszik, hogy személyes életpályámnak, de az erdélyi magyar tudománynak is végzete, hogy két-három vagy több évtizedenként újra kell kezdeni mindazt, amit a történelem vihara derékba tört. Az erdélyi ember járja a hegyeket és tudja, hogy vannak bűvópatakok. Eltűnik a patak a föld alá, de az nem azt jelenti, hogy véget ért, mert két-három, esetleg tíz kilométerrel odébb kijön egy barlangból ugyanaz a víz, ami eltűnt. Tehát tudományos terveink sem mind vetéltek el.

Nekem a pesti egyetemen kedves professzorom volt Domanovszky Sándor, akit mindnyájan a modern agrártörténeti kutatás megalapozójaként tiszteltünk. Amikor Kolozsvárra indultam, elmentem hozzá búcsúzni, útravalóul a következőket kötötte a lelkemre: „vigyázz, mert az egész magyar tudományra jellemző a folyamatosság hiánya, a megszakítás, de az erdélyi tudományra különösképpen”. Megfogadtam Domanovszky tanácsát és azóta is kono-

kul hadakozom egy megfontolt tudományos távlati terv kidolgozásáért. Távlati terv nélkül ugyanis nincsen igényes, nagy ívű tudományos kutatás, hiányolom, hogy ma sem látjuk pontosan, mit kellene nekünk megvalósítani, nem holnap, hanem tíz év múlva. A mi erdélyi tudományos életünkben igen nagy szerepe van a kitűzött célnak, ugyanis, ha egy erő minket kitérésre kényszerít, mindig tudnunk kellene, hogy mi a helyes irány, amire vissza kellene kapcsolnunk. Hát most is egy ilyen visszakapcsolási fázisban vagyunk.

• *Milyen szempontok alapján készülhet el egy távlati tudományos terv?*

A távlati tudományos terv megfogalmazásakor tisztázni kellene olyan kérdéseket, hogy mi az erdélyi magyar történettudományok, kutatásnak a szerepe a magyar történettudományon belül, mert hiszen nincs két külön magyar történelem, mi is része vagyunk az egységes magyar történettudománynak. Tisztázásra vár szerepünk a romániai történetírásban is. Ez utóbbi esetében feladatainkat az adatok, a tények határozzák meg, ezek pedig történelmileg adottak, megváltoztathatatlanok. Adataimat román forrásokból veszem, ezek arra vonatkoznak, hogy Romániának hány elbeszélő és okleveles forrása van, hiszen a történész velük dolgozik. Joachim Krausnak a Román Akadémia kiadásában megjelent kimutatása szerint az 1800-as évet megelőző időkből a mai Romániának összesen 476 elbeszélő forrása ismeretes, ebből Moldovára 54, Havasalföldre 43, Erdélyre pedig 370 vonatkozik. Az erdélyi forrásanyag nyelvileg így oszlik meg: magyar nyelvű 155 elbeszélő forrás, német nyelvű 104, latin nyelvű 90, román nyelvű 15, egyéb 5.

Még nyomatékosabban kirajzolódik az erdélyi magyar történészek feladata a romániai okleveles forrásanyag számbavételekor. Damian Bogdan bukaresti professzor számításai szerint Romániának a XIV. századtól a XVI. századig kb. 7000 ószláv nyelvű cirill betűs okleveles forrása van. Természetesen a XVI. századtól fogva is vannak cirill betűs román nyelvű források, de ezek száma az 1700 előtti időkből legfeljebb néhány százra tehető. A hét-nyolcezer okleveles forrással szemben Erdélyben a XI. századtól fogva 1542-ig, a külön fejedelemség megalakulásáig kb. 30–35 ezer latin nyelvű oklevél van. Ehhez járul még a fejedelemség korából kb. 150 ezer latin szöveg (!). A XVIII. század elejétől fogva pedig tízezerrel kell mérni egy-egy erdélyi hatóságok a levéltári anyagát.

Az adatok tükrében tehát nem vitás, hogy mi kell legyen az erdélyi magyar történetkutatásnak a feladata és programja a történészek felkészítésében és a tudományos publikációkban, amennyiben hasznára akar lenni az ország tudományának, amelyben tevékenykedik és hasznára akar lenni a magyar történettudománynak, amelynek része.

• *Jakó Zsigmond professzor negyven esztendőig volt egyetemi tanár. Tapasztalata szerint mit lehetne tenni a Kolozsvári Magyar Egyetem ügyében?*

Az erdélyi magyar tudományos élet központi kérdése az önálló magyar egyetem létesítése lenne, de erre sajnos a hatalom részéről nincs meg a politikai akarat. Az erdélyi magyar nemzetiség tisztánlátása is mintha elhomályosult volna, sokan azt hiszik, hogy egyetemet lehet bárhol pl. Gyergyószentmiklóson is, varázsütéssel teremteni. Pedig, ha megnézzük a kolozsvári egyetem történetét, akkor látjuk, hogy az egyetem létesítése hosszabb folyamat eredménye. A „Kincses város” egyeteme is kb. az első világháborút megelőző években lett – már ami a tartalmát illeti –, igazi egyetem. Ez az egyetem 1919-ben a főhatalom váltáskor lefejeződött. 1940-ben az egyetem újjálétesítésekor még volt egy olyan erdélyi tudósi gárda, akiket be lehetett vonni a egyetemi oktatásba, természetesen magyarországi tanárokkal kiegészítve. 1944 őszén az anyaországi tanárok egy része önként távozott, akik nem mentek el, azokat az 1948–1949-es „főiskolai reform” után távolították el, tehát lényegében megint lefejezték az egyetemet. 1959-ben az úgynevezett egysítéskor megint volt egy ilyenfajta kivézetetés, amit a magyar egyetemi oktatás tudatos elsorvasztása követett. Az 1989-es változások előtt és után, az az értelmiségi középnemzedék, amelyik mint egyetemi oktató szóba jöhetett volna, sajnos elment az országból, és akkor még nem beszéltem arról, hogy ez az emberanyag természetes úton is lemorzsolódott, sokan meghaltak közülük.

Azt, hogy egyáltalán még létezőnk, azt a Bolyai Tudományegyetemnek köszönhetjük, amelyik 1959-ig több értelmiségi nemzedéket nevelt. Az nyilvánvaló, hogy a Bolyai Egyetem nem azok a tanárok vezették, akik a legjobban tudták volna irányítani. Kommunizmus volt, de ennek ellenére azok a tudományos eredmények, amelyeket a Bolyai felmutatott, semmivel sem voltak rosszabbak, mint amilyeneket a többi romániai egyetem produkált.

• *Mit lehet tehát tenni ebben a helyzetben?*

Amikor Kolozsvárra kerültem, felfigyeltem arra a különbségre, ami a pesti és a kolozsvári egyetem struktúrája között létezett. A kolozsvári egyetem ugyanis szervezetileg össze volt kötve az Erdélyi Múzeum Egyesülettel. Az egyetemnek tudományos publikációi nem voltak, ilyen jellegű kiadványokat a Múzeum-Egylet jelentetett meg. Az egyetemnek és az Erdélyi Múzeum-Egylet egykori kombinációjából lehetne ma valamilyen hasznot húzni. Hiszen Petőfi-Schiller egyetem, multikulturális egyetem véleményem szerint sohanapkor lesz, de talán nincs is arra szükség, mert az még olyan se volna, mint a jelenlegi Babeş-Bolyai Egyetem.

Ma az Erdélyi Múzeum-Egylet államilag jóváhagyott, törvényes keretek között működik, ezt a szerény tudományos intézeti keretet kellene minden olyan diszciplínára kiterjeszteni, amire lehet és ahogy lehet. Természetesen nem gondolok arra, hogy orvosi intézeteket, kémiai laboratóriumokat stb. építsünk, hiszen erre egy nemzetiség, pláne egy ilyen koldussá tett kisebbség, még az anyaország támogatásával sem vállalkozhat. De változatlanul az a véleményem, hogy annyi sok szó, tinta- és nyomdafesték elpazarlása után tennünk kellene valamit.

A tudományos utánpótlás nevelésére az Erdélyi Múzeum-Egylet tehát megfelelő keretet nyújthatna. A múzeum intézeteiben az egyetemen végző legjobb fiataljainkat elhelyezhetnénk, legalább addig biztosíthatnánk számukra a Kolozsváron maradás lehetőségét, amíg le-doktorálnak. A hangsúly a lehetőségek megteremtésén van, prédikációval nem lehet Erdélyhez kötni a szakembereket.

Azoknak a fiataloknak aztán, akik a doktori fázison bizonyították a tudományos munkára való rátermettségüket, lehetővé kellene tenni, hogy menjenek el Magyarországra, ahol a kutatási feltételek jobbak, de menjenek el Nyugatra is. Közismert, hogy az erdélyi tudomány mindig Hollandiából, Angliából stb. hozta évszázadokra az új ideákat, de ha ez így megy tovább, akkor teljesen provinciálisak leszünk.

A kolozsvári Bolyai (ma Babeş-Bolyai) Egyetem